

Drago Karl Ocvirk

Razpetost religij med možnostma mirotvornega in nasilnega delovanja

Religions Torn Between Options of Peacemaking and of Violence

Povzetek: Razprava osvetljuje tisto vrsto nasilja, ki se sklicuje in opravičuje z religijo. Ker se pri nas tovrstno nasilje povezuje (zgolj) z islamom, pokaže prvi del na primeru budizma in hinduizma, da religijsko podprto nasilje lahko izbruhne kjer koli. Odgovor, zakaj je temu tako, se išče v drugem delu. Najprej so prikazane nekatere pri nas prevladujoče razlage tega nasilja in njihove pomanjkljivosti, nato pa je podana razlaga, ki se opira na dvopolno strukturo idejnih sistemov. Zaradi te dvopolnosti lahko religija zdrsne ali v fundamentalizem, ki v skrajnem primeru poraja nasilje, ali v razkroj identitete, kar se lahko konča v uničujoči vseenosti. Kolikor so religije duša civilizacij, lahko v primeru patološkega delovanja svoje strukture vodijo v barbarstvo. Zato se v tretjem delu zastavlja vprašanje, ali teza o spopadu civilizacij, ki religijam pripisuje odločilno vlogo v njem, vzdrži kritično presojo.

Ključne besede: religija, mir, nasilje, budizem, hinduizem, islam, monoteizem, mnogoboštvo, ateizem, civilizacija, spopad civilizacij

Summary: *The paper sheds light on the kind of violence that is invoked and justified by religion. In the Western world, this type of violence is linked (only) to the Islam, therefore, the first part, based on the examples of Buddhism and Hinduism, shows that religious-based violence may erupt anywhere. The answer to why this is the case is explored in the second part. Firstly, it shows some of the prevailing interpretations of this violence and their weaknesses, and then offers an interpretation that relies on the bipolar structure of the ideological systems. Because of this bipolarity, religion can slip either into fundamentalism, which in an extreme case generates violence, or into dissolution of identity, which could lead to a devastating indifference. As far as religions are the soul of civilizations, they can lead to barbarism in the case of pathological functioning of its structures. Therefore, the third part poses the question whether the thesis of the clash of civilizations, which attaches the decisive role in the conflict to the religions, can withstand the critical investigation or not.*

Key words: *religion, peace, violence, Buddhism, Hinduism, Islam, monotheism, polytheism, atheism, civilization, clash of civilizations*

Uvod

»Religijskost je lahko dejavnik tako vojne kakor miru: bila je oboje in v določenih okoliščinah bo vedno oboje. Ne teza, ki enači religijo z vojno in nasiljem, ne nasprotna, ki jo enači z mirom in dobrohotnostjo, nikakor ne ustreza zgodovinskim in družbenim resničnostim religijskosti.« (Willaime 2014, 62)

Religije so v zahodni kulturi bolj kot ne izrinjene v zasebnost, in to ne le iz političnega polja, marveč tudi družbene javnosti. Razlog za to naj bi bile verske vojne, ki so razdelile Evropo pred pet sto leti v času protestantske in katoliške reformacije. Zato religije po enih razlagah sploh niso relevantne pri oblikovanju družbeno-političnega življenja posameznih držav ali kar vsega globaliziranega človeštva, po drugih pa so ravno religije povzročiteljice vojn in vsakršnega nasilja, ki pestijo sodobno človeštvo. Preden v drugem delu pogledamo te izključujoče razlage delovanja in vplivanja religij na družbeno-politično življenje, so v prvem delu predstavljene oblike religijskega nasilja, a ne tistega, ki se sklicuje na islam, kar je na Zahodu dobro znano in občuteno, marveč na tistega, ki ga v imenu svojih verovanj izvajajo budisti in hindujci. S tem že nakažemo, da razlage nasilja v svetu, ki povsem zanikajo vlogo religije pri njem, ne vzdržijo pod težo dejstev. Enako se dogaja tistim razlagam, ki vidijo v mnogobojstvu pisani svet pluralnosti in strpnosti, v enoboštvu pa dušecho uniformiranost in nasilno nestrpnost.

Zato je ta razprava poskus pokazati, da do različnih oblik prihaja zaradi človeka kot takega, ne glede na to, ali se prišteva h kakšni religiji oziroma živi v takšnem ali drugačnem idejno-verovanjskem sistemu. Strukturno so namreč ti sistemi razpeti med poloma, ki ju tu označujem kot *absolutno* in *odsotno*, in so družbeno in osebno konstruktivni, dokler ta struktura deluje. Kolikor pa se prevesi čez pol absolutnega in ne upošteva nasprotnega pola, govorimo o fundamentalizmu, ki je izključujoč in lahko zdrsne v nasilnost; v kolikor pa pride do absolutiziranja odsotnega, imamo opraviti z vseenostjo, ki se kaže v relativizmu, cinizmu in nihilizmu, ki prav tako zlahka zaradi nesmiselnosti žitja in bitja konča v kakšni obliki prisile ali nasilja.

Kjer so ljudje, je tudi nasilje, in ti nasilneži imajo zanj vedno tudi razlog, s katerim ga opravičujejo. Razlog je ne nazadnje lahko kar koli, tudi religija oz. verovanja v nekaj, kar ta svet presega in ima nad njim neko moč.

To so lahko predniki ali duhovi, božanstva ali en sam Bog, Brahman, Buda ali Dao ... v sodobnejši varianti pa Narava ali Zgodovina, Narod ali Svoboda, novodobne Energije, Tehnoznanosti ali dataizem, tj. religija podatkov.¹ Razprava se omejuje na verovanjske sisteme, ki se tradicionalno imenujejo religije in so ob svojem nastanku odločilno soustvarjale novo civilizacijo, jo navdihovale in sooblikovale vse do danes. Prav zaradi takšnega civilizacijskega delovanja religij se je pojavila tudi hipoteza o trku civilizacij, v prvi vrsti med (krščanskim) Zahodom in islamom. Ta hipoteza je v razpravi zavržena z argumentom, da danes obstaja ena sama svetovna civilizacija, ki vsebuje – zato ker je človeška – konstruktivne in destruktivne sile – in religije se v njej lahko znajdejo v prvi ali drugi vlogi ali v obeh.

1. Primera nasilja v imenu religije

»Nasilje se hrani s potrebo po sovražnikih, s potrebo po ločevanju na *nas* in *njih*. Po zaslugi takšnih binarnih delitev nam svet postane razumljiv, a mnogim tudi takšen, da v njem ni mogoče živeti.« (Cavanaugh 2009, 230)

Verjetno ni sporna misel, da tam, kjer je človek, je moč, sila: biološka in fizična, duševna in duhovna in da je človek tisti, ki jo v okviru svojih zmognosti uporablja v dobro ali hudo. Silna moč človekovega duha se kaže v njegovih neštevilnih stvaritvah, vključno religijskih. Zaradi tega je tudi v religije vgrajena tako možnost ustvarjanja kot možnost uničevanja. Kaj se bo v resnici zgodilo, pa je odvisno od njihovih pripadnikov. Za ponazoritev tega se bomo ustavili ob senčnih plateg dveh religij, ki na Zahodu uživata sloves strpnosti in nenasilnosti.

¹ Idejo »podatkovne religije«, dataizma, razvija Yual Noah Harari. »V dneh Locka, Huma in Voltaira so humanisti dokazovali, da 'je Bog izdelek človeške domišljije'. Dataizem daje zdaj humanistom okušati okus njihovega zdravila in jim pravi: 'Da, Bog je izdelek človeške domišljije, toda tudi sama ta domišljija je izdelek biokemičnih algoritmov.' V 18. stoletju je humanizem postavil Boga na stranski tir, ko je prestopil iz deo-centričnega svetovnega nazora v homo-centričnega. V 21. stoletju utegne dataizem ljudi odstaviti na stranski tir, ko prestopa iz homo-centričnega nazora v data-centričnega, podatkovno-centričnega.« (2015, 389)

1.1 Budistično nasilje

Prva je budizem, ki velja za nenasilnega in sočutnega. Toda vsak, ki je kaj potoval po jugovzhodni Aziji in nekoliko pozna zgodovino teh krajev, ve, da so prebivalci teh dežel podobno nasilni in brezčutni kakor drugi Zemljani, nemalokrat kar v imenu svojih verovanj. Budisti se namreč za svoje nazorske cilje organizirajo in borijo tudi politično, vključno z uporabo nasilja. »Skozi vse 20. stoletje so zelo opazne nove ali prenovljene budistične organizacije z močnim nacionalističnim, reformističnim, socialno-aktivističnim, terapevtskim ali reakcionarno-fundamentalističnim značajem.« (Harris 1999, 19)

Tak primer je zen budizem, ki se je zlil z japonsko militaristično ideologijo. Z doktrino o neobstoynosti jaza se je med drugo svetovno vojno opravičevalo žrtvovanje življenja za cesarja, s pojmom »dveh resnic« (običajne in poslednje) se je razrešilo protislovje med načelom spoštovanja človeškega življenja in patriotsko dolžnostjo. Vendar te ideje niso le zapoznalo prilagajanje budizma japonski kulturi, kajti razlogov za kršenje načela nenasilja ni nikoli manjkalo. Prvi od praktičnih razlogov je obramba darme (budističnega nauka): vse, ki jo ogrožajo, je treba neusmiljeno potolči. V tem primeru velja umor za »osvoboditev«, ker je sovrag umorjen iz sočutja in se bo lahko reinkarniral osvobojen nevednosti. Sicer pa, kako je sploh mogoče koga umoriti, ko je po doktrini vse praznina, iluzija? »Potemtakem so bile in še bodo 'budistične vojne', zato se lahko budizem ponaša na tem področju le z relativno superiornostjo. Če budizem nima pojma 'svete vojne', še ne pomeni, da ni včasih doktrinalno opravičeval uporabe nasilja in pravične vojne. V deželah, kjer je uradna ideologija, je pogosto hitel podpirat vojskovanje. [...] Kar velja za japonski zen, velja tudi za druge oblike budizma. Dolgo preden je očaral s svojimi metafizičnimi zanosmi, se je uveljavil kot varovalna sila države.«² (Faure 2001)

Prav nacionalistična in fundamentalistična oblika budizma izvajata danes v »budističnih deželah« nemalo nasilja nad sodržavljani, ki niso budisti. Tako je že leta v Burmi, kjer deluje zelo skrajna skupina budističnih boncev (Komisija za varovanje ras in religije, skrajšano: Ma Ba Tha). To gibanje se ima za varuha dežele pred islamizacijo (muslimanov

² Različne oblike nasilja, značilnega za sekte, je antropologinja Marion Dapsance (2016) več let odkrivala in preučevala po budističnih ustanovah v Evropi.

je 5 %). Bonci se borijo za budistično deželo, očiščeno v prvi vrsti muslimanov, potem pa tudi drugih. Rangunski nadškof, kardinal Bo, je ob njihovem početju dejal: »Ideja, da mora Mjanmar imeti eno raso in eno religijo, ni sprejemljiva.« (La Croix 2015; Baković 2016) Na Šrilanki je vojna budističnih Singalcev (74 %) proti hinduističnim Tamilcem (15 %) trajala 25 let (1983–2009). Dopisnica je leta 2007 zapisala: »Potem ko je državljanska vojna na Šrilanki v četrtek zahtevala še štiri žrtve, so na peto obletnico premirja, podpisanega med vlado v Colombu in Osvoobodilnimi tigri tamilskega Elama (LTTE), budistični menihi protestirali z zahtevo po preklicu premirja. Čeprav budisti niso odkrito zahtevali vojne proti upornikom, je njihov tiskovni predstavnik prekinitev streljanja imenoval 'resno nevarnost za enotni status države'.« (Baković 2007) Naj se oziramo v zgodovino ali v naš čas, se budisti obnašajo podobno, kakor kateri koli pripadniki drugih religijskih verovanj. »Budovo učenje jasno vsebuje politično razsežnost. Brez ustrezne politične podpore budistično menišstvo ne bi moglo cveteti in budizem se ne bi nikoli pojavil kot zgodovinski pojav, na katerega vplivajo vzorci politične moči in občasno on nanje v družbah, kjer se nahaja. Sleherno predstavljanje budizma, ki poudarja le njegovo miroljubno in meditativno razsežnost, je enostransko in zavajajoče. Kraval, ki je na Šrilanki okrog novembra 1993 spremljal objavo knjige *Buddhism Betrayed* [...] je vsaj delno podoben Rushdijevi aferi.« (Harris 1999, VII)

Že je bilo omenjeno, a naj za poznavalci ponovim, da budistični ideal miru in strpnosti, ki ga najdemo v nekaterih kanonskih virih, »v kali zatrejo drugi, prav tako kanonski viri. Zanje sta namreč nasilje in vojna dovoljena, ko neverniki ogrožajo budistično daro (nauk). Tiste, ki sanjajo o nekakšnem enotnem mirovnem budističnem učenju, je treba opozoriti na to senčno plat. [...] Kolikor budizem, kljub vsem fundamentalističnim stranpotem, v svojem bistvu ostaja to, kar je Max Weber poimenoval 'politeizem vrednot' – celo kratko malo politeizem –, ostaja odprt za raznolikost in resnično strpnost. Takšen budizem, ki je vedno v nastajanju in vedno šele prihaja, si je treba želeti. V tej napetosti med dvema radikalno različnima pojmovanjema budizma se nahaja vse bogastvo in možnost tisočletnega izročila.« (Faure 2008, 155–156; Cady in Sheldon 2006)

1.2 Hinduistični fundamentalizem

V zahodni domišljiji in iluziji velja za religijo miru in nenasilja tudi hinduizem, verjetno precej po zaslugi idealističnih predstav o Mahatmi Gandiju.³ Zato se kar mimogrede pozabi, da ga je med molitvijo umoril sovernik Nathuram Vinayak Godse, hindujski fundamentalist. Pristaši tega fundamentalizma – hindutve, tj. hindujskosti – so se politično organizirali v močno stranko BJP – Bharatiya Janata Party (Indijska ljudska stranka). Načelo hindutve je: »Ena dežela, ena kultura, ena religija.« Zato je treba izgnati vse nehindujce iz »Matere Indije«. Najbolj so na udaru muslimani, kristjani in »racionalisti«.

Letno poročilo o verski svobodi ameriškega zunanjega ministrstva ima tudi rubriko: Stanje družbenega spoštovanja verske svobode. Prav na tej ravni se kaže stanje duha v družbi: strpnost ali nestrpnost. Poročilo o Indiji za leto 2015 govori »o religijsko motiviranih umorih, napadih, prisilnih spreobračanjih, neredih in preprečevanju pravice posameznikov, da spremenijo religijsko pripadnost« (State Department 2015). Ta dejanja v večini primerov zagrešijo hindujski fundamentalisti. Lani so umorili dva »racionalista«, profesorja in politika, ki sta bila kritična do skrajnih oblik hinduizma. O krvavem hindujskem zatiranju bi marsikaj vedeli povedati katoličani v zvezni državi Orisa. Tam je namreč protikrščansko nasilje izbruhnilo za božič 2007 in je trajalo do septembra 2008. Čez sto katoličanov je bilo ubitih in čez 50.000 pregnanih z domov. »Škof Rafael Čenat je takrat primerjal te načrtovane napade raku, ki spodkopava sobivanje med skupnostmi v indijski družbi. Povedal je, da se katoličani počutijo povsem zapuščene, in spomnil, da so oblasti poslale tri policiste, naj jih varujejo, pa nimajo niti treh palic, da bi se sami branili pred podivjano množico.« (Lesegretain 2016)

³ »Resničnost o Gandijevi osebi je zelo daleč od predstave, ki jo imamo o njem. Mahatma je bil nedvomno izjemna osebnost, asket, branitelj zatiranih, pogumen voditelj, spreten politik, vizionar, ki je mnogokrat zatresel temelje britanskega imperija in pomagal Indiji na poti k demokraciji in neodvisnosti. Toda nobena od njegovih kampanj državljanske neposlušnosti ni dala pričakovanih rezultatov. Ni bil pristaš neodvisnosti, med hindujci in muslimani je naredil prepad. Svoja religijska prepričanja je postavljala na prvo mesto in se imel za neposrednega poslanca Boga. Bil je moralistični integrist, nazadnjak, sovražen do tehničnega napredka, vključno medicinskega, trmasto navezan na kastni sistem in zelo nezaupljiv do zahodnih pojmov razrednega boja in celo izobraževanja za vse.« (Postel-Vinay 2016)

Vsakoletni seznam napadov na muslimane je dolg, tu si bomo ogledali dva odmevna dogodka. Decembra 1992 so hindujski fundamentalisti porušili 430 let staro mošejo Babri v mestu Ayodhya, ker naj bi bila zgrajena na rojstnem kraju boga Rama. Sledili so spopadi, v katerih je bilo vsaj 1200 mrtvih. Leta 2010 je sodišče v Allahabadu razsodilo, da je bila mošeja zgrajena na hindujskem svetišču. Deset let po teh dogodkih (2002) so v zvezni državi Gudžarat izbruhnili nemiri, v katerih je bilo ubitih čez dva tisoč ljudi, beguncev je bilo več deset tisoč. Medtem ko je oblast te dogodke razglasila za etnične spopade, so jih poznavalci označili za pogrom nad muslimani. Filozofinja Martha Nussbaum je zapisala: »Zdaj obstaja veliko strinjanje, da je bilo gudžaratsko nasilje vrsta etničnega čiščenja, na mnoge načine v naprej premišljeno in izvedeno s tihim sodelovanjem državnih in sodnih oblasti. [...] Če res hočemo razumeti vpliv religijskega nacionalizma na demokratične vrednote, potem je Indija zelo vznemirljiv primer in pomemben za celovito razumevanje širšega pojava. To je namreč primer, kako lahko demokracija preživi napad religijskega ekstremizma, primer, iz katerega se lahko učijo vse moderne demokracije. [...] Gudžarat je živ primer slabih stvari, ki se lahko zgodijo, ko vodilna politična stranka gradi svojo privlačnost na religijskem nacionalizmu, ki je združen z idejami etnične enotnosti in čistosti.« (2008, 1–3)

2. Razlage religijskega nasilja

»V duhu Homerjevih sodobnikov so imeli bogovi grške mitologije v resnici vlogo, ki jo mi pripisujemo skrivnostnim ekonomskim oligarhijam. A zato, da bi bili ljudje prignani v najbolj absurde katastrofe, ni nobene potrebe ne po bogovih ne po skrivnih zarotah. Človeška narava povsem zadošča.« (Weil 1988, 50–51)

Ob zgornjih primerih in drugih podobnih se ljudje sprašujejo, kakšno vlogo imajo v teh oblikah nasilja religije. Odgovorov na to vprašanje ne manjka. Verski voditelji in predstavniki danes razlagajo, da takšno nasilje, kaj šele vojne, nimajo nič z religijo, ki jo predstavljajo, in da nasilniki in borci niso (pravi) verniki njihove religije. To je razumljivo, kajti v sodobnem svetu nasilje ni (več) sprejemljivo in škoduje ugledu določene religije. A verski predstavniki niso edini, ki zanikajo, da bi (njihova) religija imela kaj skupnega z nasilnostjo. To namreč počnejo tudi oblasti, kot smo videli ob nemirih v Gudžaratu, ki so jih oblasti razgla-

sile za etnične in ne medverske spopade. Podobno javnost prepričujejo zahodni politiki in (njihovi) mediji ob vsakem terorističnem atentatu, ki ga izvedejo islamisti ali džihadisti, ko trdijo, da nima nič skupnega z islamom. Tudi to je ne nazadnje razumljivo, saj si nobena razsodna oblast ne želi radikalizacije pripadnikov te ali one religije, kar bi se lahko zgodilo, če bi se jih vse povprek obravnavalo kot nasilneže in teroriste.

V akademskih krogih je pisana paleta odgovorov in razlag o vlogi religij v sprožanju ali zaviranju nasilja. Tu se bom ustavil ob razlagah, ki prevladujejo v našem akademskem in medijskem okolju v zadnjem času in so v mnogih primerih poenostavljene, izkrivljene in tudi tendenciozne. Teh ne bom le predstavil, marveč jih bom tudi kritično ovrednotil. Nato pa bom podal nekaj elementov za bolj uravnovešeno razumevanje religij pri ustvarjanju ali rušenju miru.

2.1 Simptom ali vir zla

Za materialistične in marksistične razlage ni religija sama po sebi nič, je le meglica, ki zamegljuje tisto, kar je res pomembno: je simptom odtujene družbe, ideološko ličilo, prehodna iluzija, politično zavajanje ipd. Kaj več od prezira in zamolčevanja si ne zasluži. Toda to še kako zakoreninjeno dogmo dejstva nenehno izpodbijajo, čeprav so zanje njeni zagovorniki gluhi in slepi.

V analitičnem delu *Religijski molk. Levica iz oči v oči z džihadizmom* Jean Birnbaum temeljito osvetli to levičarsko invalidnost. Intelektualci in politiki z leve so namreč po atentatih v Parizu hiteli zatrjevati, da ti nimajo nič z islamom. »Toda atentatorjem se je jezik dodobra razvezal. In sklicevali so se na religijo. Mladi Amedy Coulibaly se je 9. januarja v Hypercacherju na Porte de Vincennesu takole predstavil svojim žrtvam: 'Sem Amedy Coulibaly, Malijec, musliman. Sem pripadnik Islamske države.' Mladi blagajničarki v supermarketu je razložil ideje, ki jih razširjajo džihadisti vseh dežel: 'Razlika med nami, muslimani, in vami, judi, je v tem, da je za vas življenje sveto. Za nas pa je sveta smrt.' Sredi trupel, med dvema molitvama, je še naprej govoril o sodobni geopolitiki, še posebej o posredovanjih Zahoda v Maliju ali Siriji, ki niso nič drugega kakor verske vojne: 'Prenehati je treba napadati Islamsko državo, prenehati razkrivati naše ženske'.« (Birnbaum 2016, 14)

Dejstva so ovrgla levičarske doktrine in dogme o religiji; če levica noče povsem izgubiti glave, mora resno vzeti »'duhovno politiko' džihadistov« po eni strani, po drugi pa »priznati svoje šibke točke, se postaviti pod vprašaj in se odpovedati nekaterim dogmam«, ji svetuje filozof, tudi sam levičar (228–229).

Na nasprotni strani so razlage, lahko bi jih imenovali »razsvetljenske«, ki vidijo vir nasilja in terorizma (malodane izključno) v religijah, in sicer bodisi v vseh, bodisi le v monoteizmih. Prvi se danes v glavnem predstavljajo kot »novi ateisti«, čeprav »novega« pri njih ni zaznati in zgolj všечно reciklirajo že neštetokrat prežvečene nekritične očitke in podtikanja na račun religije. Če so za levičarje verstva nepomembna zasebna zadeva, pa so za te liberalce še kako javna zadeva, ker da nava-jajo k zlim dejanjem: »Prišel je čas za priznanje, da verovanje ni zasebna zadeva. [...] Kar mož veruje, to bo počel. Verjeti, da si član izvoljenega ljudstva, ki ga preplavljajo valovi sprijenih stvari, te pa k tebi izvažata hudobna kultura, da odvrne tvoje otroke od Boga, verjeti, da boš nagrajen z večnostjo nepredstavljenih slasti, če boš poslal te nevernike v smrt – in usmeril letalo v nebotičnik –, je tako, kot če bi ti ukazali, da to storiš. Iz tega potemtakem sledi, da so določene ideje *same po sebi* nevarne. Vsi vemo, da so ljudje zmožni neverjetnih krutosti, vendar bi bilo dobro, če se vprašamo, katere ideologije nas bodo *najbolj* usposobile za kaj takega?» (Harris 2004, 44) Za te svobodomislece ni dvoma, da so religije smrtno nevarne, ker so »plomba na možganih« vernikov in jih usposabljaajo za najbolj »neverjetne krutosti«.

Vprašati se je treba, v čem je rešitev, če je med verovanjem in delovanjem, med verovanjem in njegovim izvajanjem takšna železna vzročnost? Sam Harris je jasen: »Nekatere trditve so tako nevarne, da je morda celo etično pobiti ljudi, ki jim verjamejo. To se morda zdi nenavadna zahteva, vendar zgolj ugotavlja običajno dejstvo o svetu, v katerem živimo. Zaradi nekaterih verovanj niso njihovi pristaši dojemljivi za nobeno miroljubno prepričevanje, obenem pa jih ta verovanja spodbujajo, naj izvajajo neverjetno nasilje nad drugimi. [...] Mi bomo še naprej prelivali kri v tem, kar je v bistvu vojna idej.« (2004, 52–53) Na tem mestu avtor v opombi poziva, da »bi nas moral 11. september motivirati,« ne zaradi maščevanja, ampak ker dokazuje, »da nekateri muslimani 21. stoletja dejansko verjamejo najbolj nevarnim in najbolj neverjetnim dogmam svoje vere« (2004, 236). Čeprav se mnogi strinjajo, da se klin s klinom

izbija, ni odveč vprašanje, če je preventivno pobijanje zgolj zaradi verovanj oz. idej res etično sprejemljivo? Še zlasti, ker je trditev o železni vzročni povezavi med verovanji in delovanjem na trhlih nogah. Ne manjka namreč ljudi, vernih in nevernih, ki npr. verjamejo, da je ta svet gnil in ne zasluži, da obstaja, pa zato ne nastavljajo bomb in ne pobijajo, da bi ga uničili. Nasprotno, svoj čas, denar in moči vlagajo v napore, da bi preživljali svoje otroke in kaj spremenili, kakšno krivico odpravili ali popravili ... So za pobiti?

Težava s tovrstnimi liberalci je v tem, da verjamejo, da je zlo mogoče premagati samo še z večjim zlom, gluhi pa so za alternativo boja proti zlu, ki jo npr. predlaga Pavel iz Tarza: »Ne daj se premagati hudemu, temveč premagaj húdo z dobrim.« (Rim 12,21; Ef 6,10-18) Ideolog LDS (Liberalnih demokratov Slovenije), Slavoj Žižek, predlaga v delu *Robespierre: med krepostjo in terorjem* enako rešitev za probleme človeštva kakor Sam Harris: »Naša naloga danes je natančno to, da iznajdemo emancipacijski teror.« (2008, 32) A spet se zastavlja vprašanje, kdo bo odločal o tem, kaj je emancipacija in kaj ne? Za liberalce je nekaj, v imenu česar je mogoče neomejeno moriti nerojene otroke, starim in bolnim nuditi evtanazijo, pri čemer se lahko vprašamo, kdaj bodo na vrsti invalidi in oni »s plombo na možganih«. Razume se, da se mora temu liberalnemu valjarju ukloniti vse in vsak, zato se mu posameznik po vesti ne le ne sme ustavljati, marveč te pravice sploh nima.⁴ Ali ne bo to močno zdravilo prej umorilo pacienta kakor vsi strupi, zaradi katerih ga zdravijo v liberalni hiralnici?

2.2 Karikiranje monoteizma

Med liberalci so tudi takšni, ki ne sledijo v vsem »novim ateistom«, ker menijo, da »človek vero – z bogom, bogovi ali brez njih – potrebuje to-

⁴ »Tudi sodobni cerkveni skupek *absolutno prepovedanih dejanj* (ne sodeluj pri splavu, evtanaziji, kloniranju, istospolnih porokah, posvojitvah, umetnem oplojevanju neporočenih žensk itd.) v bistvu implicira nasilje, saj je proti pravici izbire, ki je temeljna svoboščina posameznika. Pravice pa imamo samo takrat, kadar jih lahko uveljavimo, torej kadar obstaja tisti (država!), ki mora zagotoviti uveljavitev določene pravice. Ženska ima pravico do splava in oseba do evtanazije samo, kadar lahko to pravico uveljavi. Skratka, v tem primeru se 'zdravnik' ne more sklicevati na ugovor vesti, če ni nikogar, da bi opravil splav ali evtanazijo. Na ugovor vesti se lahko sklicuje samo, če to lahko opravi nekdo drug enako kompetentno.« (Simoniti 2015, 63)

liko, kot vse druge iznajdbe: filozofijo, umetnost, mitologijo in znanost« (Simoniti 2015, 64). Toda vera, ki jo človek potrebuje, gotovo ni mono-teistična, marveč politeistična. »To pomeni, da se današnja svoboda, ki omogoča koeksistenco dveh nasprotujočih si tradicij, lahko ohranja le v duhu grško-rimske tradicije pluralizma (bogov in idej), nikakor pa ne pod okriljem židovsko-krščanske tradicije monizma (enega Boga in Ene knjige).« (Hribar 2015, 7) Pustimo ob strani, da politeizem v hindujski in budistični izvedbi lahko poraja nasilje, kot smo videli, in pogledimo, kaj o »duhu grško-rimske tradicije pluralizma (bogov in idej)« vedo povedati zgodovinarji.

Polymnia Athanassiadi preučuje postopni zasuk helenističnega sveta od »vrhunca intelektualne in duhovne permisivnosti – rekli bi od stanja skrajne *polidoksije*«, ki jo je dosegel do 2. stoletja po Kristusu, v »edino misel – *monodoksijo*. [...] Nasilje se je v Rimskem cesarstvu banaliziralo preko njegovih dveh najbolj značilnih vidikov: administrativne centralizacije in kulture arene. Zaradi precej razumljivega predsodka se ta dva izraza nasilnega obraza rimske kulture običajno povezujeta s krščanstvom, vendar gre za splošno družbeno ozračje in to dvoje bo cesarstvo zapustilo novi religiji in ne obratno.« (2010, 14–15) To je namreč čas, ko je krščanstvo še v povojih in nima ne družbenega vpliva ne ugleda. A širjenje nasilja v pozni antiki je še kako vplivalo na krščanstvo, ki je odraščalo v tem ozračju. Zgodovinarica to slikovito pove: »Dojilja, ki ziblje religijo Pavla iz Tarza in bedi nad njeno rastjo, ni nihče drug kakor *pax romana*. Če Cerkev odrašča v ozračju naraščajočega nasilja – če se hrani z zdrahami svojih članov in krvjo svojih mučencev –, je to nasilje lastno družbi v njeni celoti. Njegovi povzročitelji in njegove žrtve so v neprekinjenem stiku. [...] Daleč od tega, da bi bilo nasilje – fizično in moralno, prikrito ali očitno – krščanski dar Rimskemu cesarstvu. Nasprotno, takšno nasilje je zapuščina Cesarstva krščanstvu, zapuščina, ki jo je dedič sprejel s hvaležnostjo in še povečal.« (Athanassiadi 2010, 45.48–49) Če gre verjeti zgodovinarici, potem je govorjenje o nekakšni »imperialni rimski multikulturni strpnosti« v nasprotju z dejstvi, še bolj neverjetna pa je trditev, da so se prvi kristjani »obnašali kot talibani, ubijali in uničevali« (Simoniti 2015, 29).

Apostoli Peter, Jakob idr., ki so jih mučili in umorili zgolj zato, ker so oznanjali Kristusa, naj bi bili morilski talibani. Ali ni takšno sprevačanje dejstev nasilje nad njimi in resnico, očitna laž in podtikanje drugače

mislečim – z namenom, da njih, še bolj pa tiste, ki izpovedujejo njihovo apostolsko vero, diskreditira v očeh nevedne javnosti? Spomniti velja, da kristjani vse do leta 313, ko so po treh stoletjih preganjanj dobili svobodo, niso nikoli prijeli za orožje, niti v samoobrambi ne. In v naslednjih osmih stoletjih je veljala udeležba v vojskovanju, čeprav nujna, za grešno in je bilo po njej treba opravljati pokoro. Kakor je v zadnjem času dokazala vrsta prvovrstnih zgodovinarjev, se je krščanstvo širilo brez slehernega »talibanstva«, zaradi vztrajnega pletenja mreže skupnosti vzajemne pomoči in skrbi za revne in obrobne skupine s sočasnim oblikovanjem novega smisla življenja. (Brown 2014) V delu *Kako je svet postal krščanski* Marie-Françoise Baslez osvetli paradoksnost, ki je v srcu krščanskega »osvajanja« antičnega sveta. »Paradoks religije, ki je vedno pokazala svoj čut za državo, obenem pa prvič v zgodovini uveljavljala status in pravice osebe. Paradoks nelegalne, potem preganjane religije, ki v zatiranju ni izginila, marveč pridobila boljšo vidnost. Paradoks mistične religije, ki jo je preizkušnja mučeništva prisilila, da je na novo domislila svojo antropologijo in dala veljavo telesnosti. Paradoks religije, ki je univerzalna, a zmožna prvič v antiki ločiti kulturo od religije: človek je lahko kristjan, najsi bo Grk ali Jud. Paradoks unitarne religije, ki je prva postavila načelo verske svobode. In ne nazadnje, paradoks religije, ki izhaja iz globalne zgodovine odrešenja po Kristusu, toda svoje sporočilo oblikuje ob perečih vprašanjih sedanjosti.« (2008, 206) V nedavnem intervjuju Baslezova pove, da nikakor ne verjame, »da ima monoteizem monopol nad izključevanjem in nestrpnostjo. Ko sem preučevala preganjanja, sem opazila, da obstaja tudi religijska izključevalnost civilne skupnosti.« (Baslez 2016)

Še bi lahko naštevali poenostavljanja in nepoznavanja pa tudi podtikanja in laži – kar je nedvomno intelektualno nasilje in nepoštenost – na račun monoteizmov in predvsem njihovih pripadnikov, a je prostor skopo odmerjen. Dovolj bo, če ponovim za kardinalom Ratzingerjem, ki je ob 60. letnici izkrcanja zaveznikov v Normandiji zapisal: »Obstajajo patologije religije – to vidimo; in obstajajo patologije razuma – tudi to vidimo. Ti dve patologiji ogrožata obstoj miru, zato je v času struktur s planetarno močjo ogroženo vse človeštvo. Boga ali božansko je namreč mogoče izrabljati za absolutiziranje posameznikove lastne moči, njegovih zasebnih koristi. Toda obstajajo tudi patologije razuma, ki je popolnoma ločen od Boga. Morda se bo našel kdo, ki bo imel Hitlerja

za razumnega. Toda veliki razlagalci in izvajalci marksizma so se imeli za inženirje, ki popravljajo svet skladno z razumom. Morda je najbolj dramatični izraz te patologije razuma Pol Pot, pri katerem se je barbarstvo takšne prenovne sveta pokazalo najbolj naravnost. Toda tudi pamet na Zahodu vedno bolj drsi proti razdiralnim patologijam razuma. [...] Razum, ki je zbolel, in religija, ki je zlorabljena, dajeta enake rezultate.« (2004) Nasprotno, pa daje sodelovanje med vero in razumom dobre sadove, saj »sta kot dve krili, ki omogočata človeškemu duhu, da se dvigne k zrenju resnice« (Janez Pavel II. 1998, čl. 1).

2.3 Med dogmatiko in mistiko

Vse, kar je človeškega, lahko človek oplemeniti ali spridi. Tudi izjemno moč religijskega verovanja je mogoče uporabljati patološko, za uničevanje in ne le za ustvarjanje in graditev. Religijski sistemi namreč, tako kakor vsi drugi sistemi, delujejo po načelu odpiranja in zapiranja, to pomeni, da se po eni strani odzivajo na okoliščine in se jim prilagajajo, po drugi pa se pred njimi ščitijo, da bi se ohranili v svoji edinstvenosti in posebnosti. Med Scilo razvodenelosti in Karibdo okostenelosti ni lahkotne plovbe. Religijskost je tako razpeta med dvema poloma, ki ju v našem okolju sama poimenuje dogmatika in mistika. Tako npr. katoliška teologija o Bogu nekaj dobro pove tako, da tisto takoj tudi zanika. Skladno s tem govori Nikolaj Kuzanski o sovpadanju nasprotij (*coincidentia oppositorum*), kar slikovito izrazi že paradoks v naslovu enega njegovih del: *O učeni nevednosti (De docta ignorantia, 1440)*. Zato ni presenetljivo, da je malo po padcu Carigrada v muslimanske roke (1453) spisal delo *O verskem miru (De pace fidei)*.

Pri razumevanju dvopolne strukture idejnih sistemov nam je lahko v pomoč *Teorija ideologije* filozofa Stanislasa Bretona (1976). Ta je pokazal, da se ti sistemi sicer res vrtijo okoli nečesa, kar velja za *absolutno* in je naravnost očitno, da pa obstaja tudi nasprotni pol, ki je komaj kaj ali nič opazen. V zgradbi je torej proti-pol, *odsotno* oziroma umanjkanje, ki ga sistem sicer skrbno prikriva, a mu ta proti-pol omogoča, da se odziva na izzive od zunaj in tako živi in omogoča življenje skupnosti, ki jo drži skupaj. »Ideološki sistem vsebuje neko praznino, luknjo, umanjkanje, odprtost, ki je zanj in za njegovo delovanje bistvena. To po svoje potrjuje celo Absolutno samo, saj tisto, kar omogoča, obenem tudi zrelativizira. [...] Primer: Bog, ki se je razodel in ki kot Absolutno utemeljuje ve-

rovanjski sistem, le-tega s tem zrelativizira in preprečuje, da bi se sistem sam imel za Absolutno. [...] Absolutno sleherne ideologije le-to hkrati legitimira in zrelativizira.« (Ocvirk 2011, 125)

Kadar se napetost med poloma absolutnega in odsotnega prevesi na eno stran, pride do patologije bodisi religije bodisi razuma, kot pravi kardinal Ratzinger. Na religijskem področju je danes skrajno dogmatični in ritualni fundamentalizem najbolj očiten primer patologije. »Dogmatizem in ritualizem sta primera, ki razodevata, da vzrok za pešanje ali neučinkovitost ideologije ni samo slabljenje Absolutnega, temveč predvsem zanemarjanje Odsotnosti. Namesto da bi vernik postajal subjekt v odnosu z nadnaravnim, postaja suženj doktrin in obredja. Jasno je torej, da nobena ideologija ni človeško uspešna, ne gradi osebnosti, marveč jo ruši, če ne ohranja napetosti med poloma Absolutnega in Odsotnega. Počlovečujoče so le tiste ideologije, ki priznavajo svojo omejenost in se zavedajo svoje zmotljivosti in prigodnosti. Tako namreč priznavajo, da stvarno presega predstave, v katerih ga slikajo, zajemajo in posredujejo.« (127) Religije so sredstvo, šola odnosov z Virom življenja in zato s soljudmi, pot k Drugemu in drugim, enačenje sredstva s ciljem pa je »bistveno zlo človeštva«, kot pravi Simone Weil. »Za vse, kar je nesmiselnega in krvavega skozi zgodovino, je krivo to sprevrčanje odnosov med sredstvi in cilji, ta temeljna norost.« (127)

Če je fundamentalizem patologija absolutizacije dogmatičnega pola, pa je popolno obmirovanje ali omrtvelost patologija absolutizacije mističnega pola, ko se v molku in negibnosti razkroji vse, kar omogoča obstoj človeškosti in družbenosti. Ker pa tako pripadniki religij kakor tudi religijske skupnosti živijo in hočejo živeti, »in to v izobilju«, se gibljejo v okviru religijske strukture med Absolutnim in Odsotnim, med dogmatiko in mistiko. Le redki med njimi se podajo onstran teh polov v nasilje in razkroj. Prav zaradi tega so religije spočele civilizacije in jih tisočletja navdihovale, pri tem pa je treba poudariti, da se niso z njimi poistile, marveč so prek njih stremele k univerzalnemu. Zato so skušale in še skušajo doseči zadnjega človeka v najbolj zakotnem koncu sveta in so tako nemalo prispevale k nastajanju sedanje planetarne civilizacije, ki jo sooblikujejo, ko še naprej širijo svoj pogled na življenje in njegov smisel in okrog njega ustvarjajo nove skupnosti in družbene skupine. (Chanda 2007)

3. Religije v spopadu civilizacij

»Zaskrbljujoče presenetljivo je odkritje, da prehodi od barbarstva do civiliziranosti, od civiliziranosti do barbarstva ne potrebujejo dolgotrajnosti, ki je pri srcu zgodovinarjem, marveč se včasih zgodijo *v enem samem koraku*.« (Starobinski 1983, 51)

Glede na pomembno vlogo religij pri nastajanju in obstajanju civilizacij v zgodovini, se je treba pomuditi še ob medijsko močno podprti tezi o »spopadu civilizacij«. V tem spopadu naj bi namreč imele religije, tokrat v prvi vrsti islam, odločilno vlogo v boju proti zahodni civilizaciji. Ta teza se je pojavila po koncu hladne vojne v ideološki praznini, ki jo je za seboj pustil zaton marksistično-komunistične ideologije. Medtem ko je vrhovno načelo propadle ideologije, da družbene pojave bistveno določa in razlaga ekonomska infrastruktura, pa ga njena naslednica postavlja na glavo in pripisuje odločilno vlogo družbeni nadgradnji (religija, ideje, morala, pravo in politika). Toda s tem obratom podaja enako vrsto posplošene razlage mednarodnih in tudi družbenih odnosov, le da imajo tokrat prvo in zadnjo besedo religijsko začinjeni zgodovinsko-kulturni delovalci. Glede na kompleksnost sveta in družbe je vendarle upravičen dvom, da je vse to mogoče razložiti z enim samim vseobsegajočim razlagalnim ključem, pa naj bo to ekonomizem ali kulturizem s poudarjeno religijsko noto.

3.1 Šibkost teze o spopadu civilizacij

V vulgarizirani obliki govori teza o spopadu civilizacij, da je svet razdeljen na različne civilizacije. Njihovi pripadniki gledajo na svet tako zelo različno, da ti pogledi najpogosteje niso medsebojno spravljivi, zato prihaja med njimi do trenj in spopadanja. Ker je religija v srcu civilizacij oz. je njihova duša, je potemtakem gonilna sila trenj in spopadanja. Kakor se v naravi borijo različne vrste za obstoj, tako je tudi v človeštvu – in le najmočnejše civilizacije preživijo. Po tej tezi sprava, sodelovanje in mir med civilizacijami, vsaj nekaterimi, niso mogoči in od tod alternativa: ali Zahod ali islam. Vendar enačenje zgodovinskih in bioloških procesov, ki ga ta teza predpostavlja, ne upošteva, da je v zgodovini v igri človekova svoboda, v biološkem boju za obstanek pa genska determiniranost. Zato so krave vedno krave in (pre)živijo ves čas enako, ljudje, npr. pripadniki slovenstva, pa so iz roda v rod različni. Prav to drugačenje pod

istim nebom jim omogoča, da (pre)živijo in z njimi slovenstvo, danes še kako različno od brižinskega, Trubarjevega, Prešernovega; te pretekle različice slovenstva so postale izročilo in del sodobne slovenske kulturne identitete. Ta ni namreč nekaj zabetoniranega in se nikoli ne preneha preoblikovati. Brez tega so kulture in religije, enako kakor jezik, mrtve. (Jullien in Vécrin 2016)

Teza oz. ideologija »spopada civilizacij« ni šibka le teoretično, marveč nima kaj prida podpore niti v dejstvih. Dovolj se je zazreti v dogajanje v zadnjem času. Med nastajanjem te razprave je potekalo 71. zasedanje Generalne skupščine OZN. Na njem so razpravljali o zadevah globalnega pomena: o trajnostnem razvoju in podnebnih spremembah, miru in varnosti, vodi in svetu brez lakote, beguncih in migrantih, o človekovih pravicah in partnerstvu za ženske, otroke in mladostnike za spreminjanje sveta; končalo pa se je s festivalom globalnih državljanov. Zatem je sledila podelitev Nobelovih nagrad in, glej!, nihče ni bil presenečen, ko so jih prejeli ljudje različnih ver in kultur. Mimogrede, doslej je npr. prejelo nagrado za mir sedem muslimanov (3 ženske in 4 moški). Pred tem so v avgustu na olimpijskih igrah v Riu de Janeiru sodelovale skoraj vse države, še več, prvič tudi predstavniki beguncev. Vse to pričuje o enotnem svetu, v katerem ljudje sodelujejo in imajo skupne cilje ne glede na versko in kulturno pripadnost. Da obstaja svetovni trg, ni treba posebej poudarjati, a tudi svetovno bojno polje, na katerem se danes dovčerajšnji sovražniki povezujejo in se z ramo ob rami vojskujejo proti Islamski državi. To vsekakor pomeni, da v današnjem svetu obstaja en sam politični model, ki ga sprejema okrog dvesto držav, kolikor jih je na svetu. Vse uporniške in teroristične organizacije, ki so hotele ustanoviti novo državo ali priti na oblast, so sprejele osnovna načela svetovne ureditve, na katerih temelji OZN. Na to stvarnost je bilo treba spomniti, ker je prezrta, ko je govora o spopadu civilizacij, in se zato ne opazi, da živi človeštvo v območju ene same planetarne civilizacije.

Skladno s to globalno enotnostjo sveta in človeštva delujejo tudi verstva, o čemer priča med drugim septembrsko medversko srečanje za mir v Assisiju. Tik pred tem srečanjem je papež Frančišek pri maši za duhovnika Jacquesa Hamela, ki sta ga umorila džihadista,⁵ vzkliknil: »Kako

⁵ Svet je 26. julija 2016 pretresel obredni umor duhovnika Jacquesa Hamela (86) med maševanjem v kraju Saint-Étienne-du-Rouvray v Franciji. Džihadista sta poleg du-

lepo bi bilo, ko bi vse religijske skupnosti dejale: 'Ubijati v imenu Boga je satansko!'« (Lieven in Senèze 2016) V Assisiju je kot odgovor na to Mohamed Sammak, svetovalec libanonskega vélikega muftija, izjavil: »Spopad z vprašanjem religijskega ekstremizma je dolžnost, ki zadeva v prvi vrsti muslimane. Ti morajo osvoboditi svojo religijo sprevrženosti, kateri so jo podredili skrajneži, ko jo uporabljajo kot maščevalno orodje.« (2016) V Pozivu k miru so predstavniki verstev zapisali: »Naj se končno začne nov čas, v katerem bo globalizirani svet postal družina ljudstev. Naj bo odgovornost za gradnjo resničnega miru dejavna, naj bomo občutljivi za pristne potrebe soljudi in ljudstev, naj konflikte preprečujemo s sodelovanjem, naj premagujemo sovraštva in presegamo pregrade s srečevanjem in z dialogom. Nič ni izgubljeno, če zares izvajamo dialog. Nič ni nemogoče, če se v molitvi obračamo na Boga. Mi vsi smo lahko izvajalci miru.« (Communauté de Sant'Egidio 2016)

Očitno je, da si ogromna večina pripadnikov religij želi tudi na osnovi svojega verovanja mir, sožitje in sodelovanje, ker le to zagotavlja bolj polno življenje tako njim kakor njihovim otrokom. To velja ne nazadnje tudi za muslimane, med katerimi je največ žrtev in trpljenja, ki ga povzročajo skrajneži in teroristi iz njihovih vrst. Oni sami so zato danes v prvih vrstah tistih, ki se vojskujejo proti islamskim skrajnežem in pri tem sodelujejo z zahodnimi in ruskimi silami. Res je, da skrajneži utemeljujejo svoje nasilje na posnemanju poslanca Mohameda in na nekaterih koranskih tekstih, posebej na deveti suri, a nič manj ni res, da je tradicionalni islam te vire opremil z mnogimi varovalkami in s tem nadel uzde prvotni nasilnosti. Te so skrajneži sneli in se imajo za edine prave in čiste muslimane, podrejene Alahu in njegovemu poslancu Mohamedu. A tako so hote ali nehote prisilili muslimane, da znova premislijo in preoblikujejo svoja verovanja, da bodo v službi življenja in ne smrti. (Qureshi 2016) Dogajanje v islamu je opozorilo in svarilo drugim verstvom, a ne le njim, marveč vsem idejnim in kulturnim sistemom, da se lahko prehodi od barbarstva do civiliziranosti, od civiliziranosti do barbarstva zgodijo *v enem samem koraku*.

hovnika umorila še enega vernika, drugega pa ranila. Francoze je to spomnilo na pomor sedmih francoskih trapistov v alžirskem Tibhirinu (1996). Ta dogodek je navdihnil film *Ljudje in bogovi (Des hommes et des dieux)*, ki je leta 2010 v Cannesu prejel véliko nagrado žirije.

Ob pogledu v 20. stoletje se zastavlja vprašanje: kdo bi si mislil, da bo narod filozofov, literatov in glasbenikov čez noč zdrsnil v barbarsko zanikanje civiliziranosti, ki jo je sam izdatno pomagal graditi? In vendar se je nacizem zgodil ravno Nemčiji! Nič manj veliki niso bili Rusi in vendar so postali gnezdo in udarna sila komunizma, ki v nekaterih koncih sveta še vedno barbarsko gospoduje. Islamska država, Al Kaida, Boko Haram in podobne teroristične organizacije, ki delujejo v imenu (prvotnega) islama, so takšen nesrečen prehod iz civiliziranosti v barbarstvo v islamskem svetu. »Islamska država je lahko namreč radikalni izziv, toda 'civilizacija', ki jo izziva, je planetarna in ne le zahodni pojav. Islamska država ni brez razloga združila Iran z ZDA in ustvarila redko skupno področje med izraelskim predsednikom vlade Benjaminom Netanyahujem in vodjem Hezbolaha Hasanom Nasrallahom. Ob vsej svoji srednjeveški retoriki je veliko bolj zakoreninjena v sodobni globalni kulturi kakor v Arabiji 7. stoletja. Neprimerno bolj gre naproti strahovom in upom odtujeni, postmoderni mladini kakor srednjeveških pastirjev in trgovcev. Gledano zgolj organizacijsko ima več skupnega z velikanskimi korporacijami tipa Google kakor z umajadskim kalifatom. Najbolj gotovo znamenje stvarnega spopada civilizacij je vzajemno nerazumevanje. Toda Islamska država, prav nasprotno, razume svoje sovražnike še preveč dobro, drugače bi njena propaganda ne bila tako učinkovita. Zato je potemtakem v njej bolje videti tavajoč poganjek globalne kulture, ki je skupna nam vsem, kakor pa vejo nekakšnega skrivnostnega tujega drevesa.« (Harari 2016)

Sklep: Od *capax dei* do *capax belli*

Nekoliko sem poskušal osvetliti, zakaj v človeštvu ne more biti drugače, kakor da je v njem toliko tokov in skupin, raznolikosti in ločitev, razdorov in ponovnih združevanj, pa tudi spopadov in vojn. Ker religije niso izvzete iz tega konstitutivnega človeškega položaja in logike, najdemo tudi v njih in pri njihovih pripadnikih vso to raznolikost, ustvarjalnost in poetičnost, brezbržnost in odmaknjenost, zadrtnost, nespravljivost in napadalnost. To tudi pomeni, da ne religij ne njihovih pripadnikov ni mogoče izolirati od zgodovinskih, družbenih in kulturnih okolij in njegovih vplivov (in obratno) in da je vse skupaj v nekem prežemanju, sovplivanju in soodvisnosti. V tej zavesti se npr. kardinal Ratzinger sprašuje: »Toda kaj je Zahod? In kaj je islam? Oba sta večplastna svetova z

ogromnimi notranjimi razlikami – svetova, ki se na mnoge načine tudi prekrivata. Če to upoštevamo, je grobo nasprotje Zahod – islam neuporabno. Nekateri se nagibajo k še večjemu poglobljanju nasprotja in postavljajo razsvetljenski razum proti fanatični fundamentalistični obliki religije. V tej situaciji je odnos med razumom in religijo zares izjemno pomemben in prizadevanje za pravi odnos med njima je v središču naše skrbi v delu za mir.« (2004)

Pripadniki religij se lahko v svoji religiji približujejo ali polu absolutnega ali polu odsotnega in skladno s tem tudi delujejo bodisi fundamentalistično, izključevalno in celo nasilno bodisi dialoško, vključevalno in mirotvorno. Zato ne gre zanikati, da se sodobni džihadisti, pa budistični in hindujski borci navdihujejo v svoji religiji, ker se res, nič manj pa ni res, da so porušili njeno strukturo, ko so se oklenili zgolj pola absolutnega in tako zapadli v patološko delovanje v imenu svoje religije. Kljub temu velja v slovenskem okolju še enkrat spomniti, da pripadniki religij nimajo monopola nad patološkostjo. »Če bi bili agnostiki imuni na množično pobijanje (nacionalizem, kolonializem, maoizem itd.), bi se to vedelo. A ni videti. Vojne 'brezbožcev' so samo v 20. stoletju zahtevale sto milijonov žrtev – več kakor vsi verski pokoli. Čeprav so brez občutka izvoljenosti in misijonarske srbečice, pa niso po mirnih vodah plule niti Kitajska, ki nima ne mitologije ne bogov, niti Japonska, ki jih ima 800 milijonov, niti Indija s 33.000 božanstvi. Njihovi sosede še manj. V deželah 'jutranjega miru', kjer kraljuje 'občasna imanenca svetega', se je grozovitost vedno odzvala na povabilo. [...] Kateri pripovedovalec nam bo pripovedoval, v kakšna barbarstva vse je zapadla zadnja civilna religija civiliziranega sveta? Človekove pravice, absolutno relativistov, niso nikoli preprečile bombardiranja vrtcev (pri drugih). Humanizem, koliko ljudi je Zahod pobil v tvojem imenu! [...] Zavračanje pobožnjaštva ne zmanjšuje občutno velikih krivic, nasprotno, še povečuje jih, če imamo pred očmi ateizem, povzdignjen v državno religijo. Morilci Boga, ki ne naznanjajo ljudem nič dobrega, niso čudežno zdravilo.« (Debray 2003, 144–146)

Vse to nas pripelje do sklepa, da je človeštvo konstitutivno razpeto med civiliziranostjo in barbarstvom. Danes je s Paulom Ricœurjem (1961) bolj ustrezno govoriti o številnih kulturah (in ne civilizacijah) znotraj ene same svetovne civilizacije. In vse te kulture se v sebi soočajo z lastnim barbarstvom, njegovim demonom pa ne uhaja (in tudi nikoli ne bo) zdaj

že utrjena planetarna civilizacija. Pri vsem tem pa se človeštvo danes zaveda, da je barbarstvo mogoče prepoznavati, nadzirati in omejevati, kar pa se ne dogaja po načelu »milo za drago«, marveč s sredstvi, ki imajo za cilj več civiliziranosti, kajti v nasprotnem bo le več barbarstva. V tem smislu je treba tudi razumeti, zakaj papež Frančišek tako neomajno in nemalokrat proti toku vztraja pri dialogu, sodelovanju in sožitju z muslimani in pripadniki drugih verstev. Ne slepi se, da bi bodisi posameznik bodisi kakšna skupina ali skupnost lahko ušla nenehni napetosti med civiliziranostjo in barbarstvom v svoji notranjosti, od tod njegovo stalno opozarjanje na lastno grešnost (krščansko ime za barbarstvo), ki ruši red ljubezni (civiliziranosti), ta temelj obstoja in sožitja. Človek je namreč celota, zato brez prekinitvev prehaja od *capax dei* do *capax belli*, od zmožnosti Božjega do zmožnosti vojskovanja. Mir je za papeža *odpuščanje*, ki ozdravlja rane preteklosti, *sprejemanje*, ki ruši pregraje in se odpira drugemu v dialogu, *sodelovanje* z drugimi, da bi vsi imeli življenje v obilju, in ne nazadnje: mir je tudi *učenje in vzgoja* v zahtevni večini skupnega življenja, kulture srečevanja in »očiščevanja (za)vesti sleherne skušnjave nasilja in zakrčenosti, ki sta v nasprotju z Božjim imenom in človekovim dostojanstvom« (2016).

Reference

- Athanassiadi, Polymnia.** 2010. *Vers la pensée unique. La montée de l'intolérance dans l'Antiquité tardive.* Paris: Les Belles Lettres.
- Baković, Zorana.** 2007. Budisti protestno proti miru. *Delo*, 23. februar.
- — —. 2016. Burma: napačna smer? *Delo*, 19. september.
- Baslez, Marie-Françoise.** 2008. *Comment notre monde est devenu chrétien.* Tours: CLD Éditions.
- — —. 2016. *Je ne crois pas que le monothéisme ait le monopole de l'exclusion et de l'intolérance.* 22. septembra. http://www.lemonde.fr/livres/article/2016/09/22/marie-francoise-baslez-je-ne-crois-pas-que-le-monothéisme-ait-le-monopole-de-l-exclusion-et-de-l-intolérance_5001659_3260.html#0XoclzX64KICC8p2.99 (pridobljeno 23. septembra 2016).
- Birnbaum, Jean.** 2016. *Un silence religieux. La gauche face au djihadisme.* Pariz: Seuil.
- Breton, Stanislas.** 1976. *Théorie des idéologies.* Pariz: Desclée.
- Brown, Peter.** 2014. *Through the Eye of a Needle: Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, 350–550 ad.* Princeton: Princeton University Press.
- Cady, Linell E. in Simon W. Sheldon, ur.** 2006. *Religion and Conflict in South and South-East Asia: Disrupting Violence.* Abingdon: Routledge.
- Cavanaugh, T. William.** 2009. *The Myth of Religious Violence. Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict.* Oxford: University Press.
- Chanda, Nayan.** 2007. *Bound Together. How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization.* New Haven: Yale University Press.

- Communauté de Sant'Egidio.** 2016. Appel pour la paix. 20. septembra. <http://www.santegidio.org/pageID/11712/langID/fr/text/2172/APPEL-POUR-LA-PAIX-2016.html> (pridobljeno 26. septembra 2016)
- Dapsance, Marion.** 2016. *Les Dévots du bouddhisme*. Pariz: Max Milo.
- — —. 2016. Le bouddhisme à l'occidentale: une sagesse de notre temps? *Esprit* 10 (oktober): 101–115.
- Debray, Régis.** 2003. *Le Feu sacré, fonctions du religieux*. Pariz: Fayard.
- Faure, Bernard.** 2001. Le bouddhisme n'est pas un pacifisme. *Le Monde des Livres*, 11. oktober.
- — —. 2008. *Bouddhisme et violence*. Pariz: Le Cavalier Bleu.
- Fračiček, papež.** 2016. *Visite du pape François à Assise pour la journée mondiale de prière pour la paix: Soif de paix. Religions et cultures en dialogue. Paroles du Saint-Père*. 20 septembra. http://w2.vatican.va/content/francesco/fr/speeches/2016/september/documents/papa-francesco_20160920_assisi-preghiera-pace.html (pridobljeno 22. septembra 2016).
- Harari, Yuval Noah.** 2015. *Homo Deus. A Brief History of Tomorrow*. London: Harvill Secker.
- — —. 2016. *Isis is as Much an Offshoot of our Global Civilisation as Google*. 9. septembra. <https://www.theguardian.com/books/2016/sep/09/isis-global-civilisation-google-yuval-noah-harari> (pridobljeno 10. septembra 2016).
- Harris, Ian.** 1999. *Buddhism and Politics: Textual and Historical Roots*. V: Ian Harris, ur. *Buddhism and Politics in Twentieth-Century Asia*, 19. London: Pinter.
- Harris, Sam.** 2004. *The End of Faith. Religion, Terror, and the Future of Reason*. London: The Free Press.
- Hribar, Tine.** 2015. Posvečenost mrtvih in vrnitev dobrega imena. V: Iztok Simoniti. *Deus vult. O vrednotah kristjanov*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Janez Pavel II.** 1998. *Vera in razum*. Cerkevni dokumenti 80. Ljubljana: Družina.
- Jullien, François in Anastasia Vécrin.** 2016. Une culture n'a pas d'identité car elle ne cesse de se transformer. *Libération*, 30. september.
- La Croix.** 2015. *En Birmanie, les voix s'élèvent contre le mélange entre religion et politique*. 3. novembra. <http://www.la-croix.com/Urbi-et-Orbi/Actualite/Monde/En-Birmanie-les-voix-s-elevent-contre-le-melange-entre-religion-et-politique-2015-11-03-1375996>.
- Lesegretain, Claire.** 2016. Evêque des chrétiens martyrs de l'Orissa. *La Croix*, 17. avgust.
- Lieven, Samuel in Nicolas Senèze.** 2016. À Assise, le pape François dans les pas de ses prédécesseurs. *La Croix*, 19. september.
- Nussbaum, Martha Craven.** 2008. *The Clash Within: Democracy, Religious Violence, and India's Future*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ocvirk, Drago Karl.** 2011. *Ozemljena nebesa. Zakorenjenost religij v kulturi in družbi*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Postel-Vinay, Olivier.** 2016. Il y a mythe et mythe. *Books*, maj (št. 76).
- Qureshi, Nabeel.** 2016. *Answering Jihad: A Better Way Forward*. Grand Rapids: Zondervan.⁶
- Ratzinger, Joseph.** 2004. *In Search of Freedom; Against Reason Fallen Ill and Religion Abused*. http://www.logosjournal.com/issue_4.2/ratzinger.htm (pridobljeno 23. septembra 2016).
- Ricœur, Paul.** 1961. Civilisation universelle et cultures nationales. *Esprit* 29 (oktober): 439–453.
- Simoniti, Iztok.** 2015. *Deus vult. O vrednotah kristjanov*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Starobinski, Jean.** 1983. Le mot Civilisation. V: Jean-Bertrand Pontalis. *Le temps de la réflexion*. Pariz: Gallimard.
- State Department.** 2015. *International Religious Freedom Report for 2015*. <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper> (pridoblj. 20. septembra 2016).
- Weil, Simone.** 1988. *Œuvres complètes*, II. 3. Pariz: Gallimard.
- Willaime, Jean-Paul.** 2014. Pour une intelligence de la conflictualité religieuse. V: Denis Lacorne, Justin Vaïsse in Jean-Paul Willaime, ur. *La Diplomatie au défi des religions. Tensions, guerres, méditations*. Pariz: Odile Jacob.
- Žižek, Slavoj.** 2008. *Robespierre: entre vertu et terreur*. Pariz: Stock.

⁶ Ta knjiga je jeseni 2016 izšla pri založbi Družina pod naslovim *Razumeti islam in džihad*. Knjiga je še kako vredna branja, ker odlično razčlenjuje probleme, s katerimi se sooča islam danes, in nakazuje, kako se bolje soočiti z ideologijo in prakso džihada in ju preseči.